

De staat en het goede leven

Voor- en tegenstanders van ‘hernieuwde’ verheffingspogingen staan lijnrecht tegenover elkaar. Rutger Claassen laat zien dat dit niet verrassend is: twee idealen die centraal staan in de sociaal-democratie — vrijheid en gelijkheid — zijn ambigu over verheffing. Zijn conclusie: concentreer verheffingspogingen rond de opvoeding van kinderen en de plicht tot burgerschap voor volwassenen.

RUTGER CLAASSEN

Verheffing is een begrip met een historie die op zijn minst teruggaat tot de negentiende eeuw, toen de maatschappelijke elite zich inzette om het welzijn van de arbeidersbevolking te verbeteren. Deze historie is sterk sociaal-democratisch gekleurd. Verhoging van het ‘materieel en zedelijk welzijn’ van de arbeiders stond centraal.¹ Maar verheffing is zeker geen exclusief sociaal-democratisch ‘bezit’, aangezien kerken en christen-democraten zich eveneens om deze bredere opdracht bekommeren, zij het soms in andere termen en met andere accenten: die van ‘beschavingsoffensief’, ‘ethisch reveil’ of ‘normen-en-waarden’. Dat maakt het des te belangrijker om in de wirwar van verheffingspogingen uit deze beide tradities (en andere, zoals het humanisme) ordening aan te brengen. Waar gaat het nu precies om?

Er zijn meerdere verheffingsidealen, maar het centrale idee dat alle vormen van verheffing delen is een streven naar perfectionering. Mensen moeten worden opgetild (‘verheven’) naar een

zo hoog mogelijk niveau van realisering van het ideaal. De algemene term ‘verbetering’ zou even goed dienst kunnen doen. Het enige verschil is dat verheffing een verhevener lading heeft dan het neutrale verbetering; er klinkt nog missionaire passie in door. Soms wordt als kapstokterm ‘ontplooiing’ gebruikt (tegenwoordig ook wel: ‘excellentie’), maar dat dekt de verscheidenheid van verheffingspogingen in onze geschiedenis minder goed omdat het uitsluitend op de realisatie van *persoonlijke* idealen betrekking heeft. Daarmee verdwijnt de realisatie van *maatschappelijke* idealen buiten beeld. Ontplooiing is deel van het verhaal, maar niet het hele verhaal. Deze tweedeling persoonlijk/maatschappelijk is de eerste as waarlangs ik verheffingspogingen zou willen classificeren. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen idealen die op het individu zelf betrekking hebben en idealen die op de sociale omgeving betrekking hebben.

Het idee van verheffing kan, zo lijkt het, op van alles betrekking hebben: het leven op perfecte wijze in dienst stellen van God (zoals in een monnikengemeenschap) het perfectiëren van een ideaal van fysiek geweld, moed en strijdvaardigheid (zoals in een krijgssamen-

23

Over de auteur Rutger Claassen is universitair docent politieke filosofie aan de Universiteit Leiden

Noten zie pagina 30

Rutger Claassen *De staat en het goede leven*

leving) et cetera. Er is echter één ideaal van het goede leven dat een overheersende invloed heeft uitgeoefend op de moderne samenleving sinds de tijd van de Verlichting en Industriële Revolutie. Dit welzijnsideaal is het meest treffend gekarakteriseerd door Charles Taylor als dat van 'het gewone leven' (the affirmation of ordinary life), een burgerlijk bestaan.² Dit gewone leven omvat twee componenten, werk (production) en gezinsleven (reproduction).

Als ideaal werd het uitdrukkelijk ingezet tegen spirituele, ascetische idealen (zoals het kloosterleven) enerzijds en tegen oorlogs-zuchtige levensopvattingen (zoals die van de aristocratie) anderzijds. Het burgerlijk bestaan is niet het ideaal van de adel en geestelijkheid, maar dat van de bourgeoisie. De mens moet zich verwezenlijken in een geregeld leven waarin zijn werk en zijn gezin centraal staan. Het ideaal kan niet los gezien worden van de opkomst van een kapitalistische economie, die als innerlijk doel heeft om productie en consumptie op een telkens hoger plan te brengen. Dat vereist een vreedzame samenleving (geen oorlog), waarin men zich aan arbeid en aan het voortbrengen van de arbeidskrachten van morgen wijdt (geen 'luie' en onproductieve contemplatie). Het burgerlijk leven oefent een normaliserende invloed uit en definieert wat als afwijkend geldt.³

Het verheffingsideaal is echter niet hetzelfde als dit ideaal van een burgerlijk leven. Alle verheffingspogingen overziend, is het nog het beste om te zeggen dat sommige daarvan gericht waren op *aanpassing* aan dit ideaal van het burgerlijk leven, maar andere op *overstijging* ervan. De *aanpassing* aan het burgerlijk ideaal is een continu gevecht om onwilligen te dwingen zich in het burgerlijk stramien te voegen. Die *aanpassing* omvat twee componenten: een individuele (het zo goed mogelijk benutten van je talenten) en een maatschappelijke (*aanpassing* aan burgerlijke normen). De talenten waar het om gaat zijn de talenten die nodig zijn voor productie (denk aan de kostwinner) dan wel reproductie (denk aan de traditionele rol van de huisvrouw). De normen waar het om gaat zijn

de normen die gelden op de werkvloer, maar ook in het reguliere leven daarbuiten — bijvoorbeeld normen van 'aangepast gedrag' in de wijk of buurt.

Tegelijk is er vanaf het begin een tegenbeweging geweest van mensen die het burgerlijk ideaal armzalig vonden en probeerden dit te overschrijden en een 'hogere' levensideaal

Het ideaal van het burgerlijk bestaan staat centraal in onze maatschappij

gestalte te geven. Verwarrend genoeg opereerden ook zij onder de noemer 'verheffing'. Op individueel niveau uitte die overstijging zich in het ideaal van persoonlijke vorming omwille van zichzelf (Bildung), vaak uitgelegd als een verfijning in intellectuele, artistieke en levensbeschouwelijke zin. Op maatschappelijk niveau werd het uitgelegd als het je ten dienste stellen van de gemeenschap als geheel (burgerschap). Op beide niveaus wordt tegenwicht geboden tegen de 'economistische' inslag van het burgerlijk ideaal: door het nut van de arbeid te stellen tegenover de nutteloze (maar o zo waardevolle) vorming, en door passieve aanpassing aan de burgerlijke gemeenschapsnormen te stellen tegenover een actieve bijdrage aan de vorming van die gemeenschap zelf.

Verheffing is dus een dubbelzinnig begrip. De spanning tussen *aanpassing* en *overstijging* (zie de tabel op pagina 25) is onoplosbaar. De *aanpassing* leeft bij gratie van een kapitalistische orde die we niet bereid of in staat zijn te verwerpen. Het ideaal van *overstijging* bestaat deels bij gratie van zijn overschrijdend karakter; de bohemiën of intellectueel die zich afzet tegen het burgermansbestaan. Tegelijk worden deze bohemiëns ook voortdurend weer in het burgerbestaan ingekapseld; zoals de Amerikaanse rappers die begonnen met het verwerpen van de cultuur van het getto en later in gekuiste

vorm een commercieel succes werden. Aanpassing en overstijging zijn in een ingewikkelde omarming verstrengeld. Daarom beschouw ik alle vier de elementen — aanpassing aan en overstijging van het ideaal van burgerlijk leven, op individueel en op maatschappelijk niveau — als ‘onderdelen’ van een veelomvattend ‘verheffingsprogramma’. De meeste auteurs die zich met het onderwerp bezighouden, beperken zich tot een pleidooi voor één of twee van de onderdelen van het programma. Maar het is waarschijnlijk dat in de maatschappij als geheel alle onderdelen continu zullen terugkeren — althans zolang het burgerlijk ideaal centraal blijft in onze maatschappij.

Sociaal-democraten, met hun traditie van ‘constructief verzet tegen het kapitalisme’, zijn gecommiteerd aan beide onderdelen van het verheffingsprogramma: aanpassing én overstijging. Aan de ene kant zijn ze gecommiteerd aan een basale acceptatie van een burgerlijke orde, omdat ze afscheid hebben genomen van het communistische ideaal van omverwerping van het kapitalisme. Aan de andere kant wantrouwen ze de effecten van die orde en staan ze sympathiek tegenover een kritiek op het indringende ‘economisme’ dat het kapitalisme aan de samenleving dreigt op te leggen. Beide moeten in de sociaal-democratische visie dan ook een gezond tegenwicht tegen elkaar vormen: een streven naar aanpassing aan de burgerlijke orde (biefstuksocialisme) én regelmatige overstijging van die orde (cultuursocialisme); een overstijging die tegelijkertijd ingebed blijft in die burgerlijke orde zelf.

Dat de sociaal-democratie het kapitalisme aanvaardt, moet overigens niet verkeerd verstaan worden, als zou ze het kapitalisme in elke historische fase in al haar eigenaardigheden

volgen. Het kapitalisme is zelf in voortdurende beweging, en dus de normen en waarden die nodig zijn voor de reproductie van een kapitalistische orde ook. Waar vroeger bijvoorbeeld discipline een belangrijke waarde was, is nu in veel banen creativiteit en initiatief vereist. De inhoud van verheffing schuift met die ontwikkelingen mee. Maar niet op een slaafse manier. Sociaal-democraten zouden een visie op ‘goed kapitalisme’ moeten ontwikkelen en alleen die normen propageren die daarbij horen.⁴ Als hedendaagse kapitalistische praktijken graaigedrag als norm stellen, is er alle reden om daar kritiek op te uiten, en andere normen daartegenover te stellen, zoals zuinigheid met publiek geld en gematigde inkomensverschillen. Die normen bieden een tegenwicht dat het kapitalisme, in zijn tendens naar zelfvernietiging, nodig heeft: zij redden het kapitalisme van zichzelf.

VRIJHEID EN GELIJKHEID

Om te beoordelen of de sociaal-democratie de vier verheffingsidealen als *staatstaak* zou moeten ondersteunen, moeten we onze blik wenden naar wat ik als de kern van de sociaal-democratie beschouw: haar commitment aan een bepaald vrijheidsideaal en aan een bepaald gelijkheidsideaal.⁵ Het sociaal-democratische vrijheidsideaal is van oudsher dat van positieve vrijheid, zelfbeschikking of autonomie (ik gebruik deze termen als synoniemen). Mensen zijn vrij als zij het vermogen hebben hun leven in te richten naar hun eigen ideeën. Dat ideaal staat in contrast met een negatief vrijheidsideaal, waarbij mensen vrij zijn als zij niet door anderen (andere burgers of de staat) gehinderd worden in hun activiteiten.

	Aanpassing	Overstijging
Persoonlijk	Talenten ontplooiën	Persoonlijke vorming (Bildung)
Maatschappelijk	Burgerlijke normen gehoorzamen	Burgerschap: gemeenschapsvorming

Rutger Claassen *De staat en het goede leven*

Voor vrijheid is meer nodig dan 'hands-off'; mensen zijn niet zomaar vrij, zij worden niet als autonoom individu geboren. Ze moeten vrij gemaakt worden. Dat betekent dat de staat zich moet inspannen om voorwaarden voor ieders autonomie te scheppen.

Sociaal-democraten zouden een visie op 'goed kapitalisme' moeten ontwikkelen en de normen moeten propageren die daarbij horen

Aan de andere kant staat positieve vrijheid in tegenstelling tot communautaire idealen, waarin de groep bepaalt hoe je moet leven. Positieve vrijheid bergt een boodschap van emancipatie uit dwingende groepsverbanden in zich. Mensen zijn natuurlijk altijd lid van allerlei groepen, en die gemeenschapsbanden zijn lang niet altijd vrijwillig begonnen (denk maar aan het gezin). Maar het ideaal is dat een positief vrij individu zich ook uit die groepsverbanden kan losmaken.⁶

Dit vrijheidsideaal geldt voor iedereen in gelijke mate. Het gelijkheidsideaal kwalificeert dus het vrijheidsideaal: het zegt dat iedere burger evenveel recht heeft op positieve vrijheid. Sociaal-democraten gaan daarbij uit van een bepaalde invulling van het gelijkheidsideaal, namelijk als 'substantiële gelijkheid'. Het is niet voldoende iedereen 'formele gelijkheid' te geven, dat wil zeggen dezelfde vrijheidsrechten te geven (vrijheid van religie, meningsuiting, vergadering et cetera) en als gelijke te behandelen (non-discriminatie, gelijkheid voor de wet). Sommigen kunnen immers niet van hun formele vrijheid gebruikmaken omdat zij de daartoe benodigde middelen niet hebben. Daarom moet de staat ervoor zorgen dat iedereen ook sociaaleconomische middelen krijgt die vrijheid mogelijk maken.

Substantiële gelijkheid staat dus tegenover formele gelijkheid. Aan de andere kant staat het ook tegenover ongelijkheidsdenken, waarin

sommige individuen of groepen als superieur aan anderen worden gezien en bepaalde privileges krijgen. Soms wordt substantiële gelijkheid geïnterpreteerd als 'gelijke kansen': iedereen moet evenveel kans hebben op succes in het leven. Als we dit combineren met vrijheid dan is het overkoepelende sociaal-democratische ideaal: *gelijke kansen op een autonoom geleid leven*. Dit geeft ons de eerste grondslag voor een sociaal-democratische staat:

- a. De staat moet individuen de noodzakelijke voorwaarden verschaffen om autonoom te functioneren (bestrijding van ongelijke levenskansen).

Soms zijn burgers echter niet voldoende autonoom, hebben zij niet het vermogen om zelfstandig beslissingen te maken. Dat kan zijn omdat ze nog halverwege het traject van de groei van hun autonome vermogens zijn (kinderen), omdat er vermogens zijn uitgevallen (comapatiënten) of nooit zijn ontwikkeld (ernstig geestelijk gehandicapten). In al die gevallen geldt er een tweede grondslag voor staatsoptreden, namelijk omdat een individu schade aan zichzelf toebrengt.

- b. De staat moet, bij individuen die niet autonoom (kunnen) functioneren — bij wie (a) dus (nog) niet is gelukt — hun welzijn in hun plaats behartigen (gerechtvaardigd paternalisme).

Ten slotte zijn individuen (autonoom of niet) in staat om schade aan anderen toe te brengen. Dat geeft ons een derde grondslag voor de staat om in te grijpen ('harm to others', John Stuart Mill's beroemde schadebeginsel):

- c. De staat moet individuen verhinderen om anderen te schaden (het schadebeginsel).⁷

Het serieus nemen van deze drie grondslagen betekent dat we ook de grenzen aan deze grondslagen serieus nemen; niet alleen omdat

de bomen niet tot in de hemel groeien en de staat altijd beperkte middelen heeft, maar ook omdat er anders weinig van de vrijheid dreigt over te blijven waarom het allemaal begonnen is. Ten aanzien van ad a geldt de volgende grens: er moet ook een punt zijn waarop we kunnen veronderstellen dat iemand een gelijke kans heeft gehad. We kunnen niet elke ongelijke uitkomst (elk slachtoffer van de economische *ratrace*) interpreteren als bewijs dat er ongelijke kansen aan ten grondslag lagen, en de hulp van de staat inroepen.

Ten aanzien van ad b geldt dat we niet voortdurend iedereen 'niet-autonoom' kunnen verklaren. Er moet ook een punt komen waarop voldoende-autonome mensen de vrijheid krijgen om hun eigen fouten te maken, zonder dat we hen gaan corrigeren.

Ten aanzien van ad c geldt: als iemand een ander niet schaadt, moeten we hem ook de vrijheid geven zijn eigen leven naar eigen goed-dunken in te richten. Dus ja, als iemand overmatig televisie kijkt en niet de ideale vrijwilliger of het ideale gemeenteraadslid uithangt, is dat geen reden hem uit zijn huis te slepen. Al deze grenzen zijn inherent aan het hele project van positieve vrijheid. Ze vormen een waarschuwing tegen al te veel enthousiasme over staatsingrijpen.

VERHEFFING IN VERMOMMING

Eén grondslag ontbrak in het zojuist gegeven overzicht: dat de staat een eigen visie op het goede leven (welzijn) oplegt aan burgers. Precies dat is wat traditioneel onder verheffing valt. En precies dat is ook wat zoveel weerstand onder moderne, mondige burgers oproept. Zoals Bas van Stokkom in zijn artikel elders in deze *SD* stelt: die burger opereert vanuit de grondhouding 'dat maak ik zelf wel uit', en 'bemoei je met je eigen zaken'. Mijn schema lijkt die burger gelijk te geven: er is geen plaats voor verheffing voor wie vanuit positieve vrijheid en substantiële gelijkheid denkt. Maar dat is te snel geconcludeerd.

De echte problemen zitten natuurlijk in de toepassing van deze principes: wanneer is er sprake van ongelijke kansen, gebrek aan autonomie of schade aan anderen? Degene die sneller oordeelt dat aan een van deze zaken is voldaan, zal sneller ingrijpen dan degene die een terughoudender oordeel velt. De daaruit voortvloeiende spanning leidt tot meer vrijzinnige en meer moralistische stromingen in de

We kunnen niet elke ongelijke uitkomst interpreteren als bewijs dat er ongelijke kansen aan ten grondslag lagen

sociaal-democratie. Die spanning is inherent aan de ambiguïteit van de idealen van positieve vrijheid en substantiële gelijkheid. Mijn voorstel is: kijk voor elk van de vier eerder onderscheiden verheffingsidealen wat er onder een van de drie sociaal-democratische grondslagen gebracht kan worden, en wat niet. Daarmee wordt een filter aangebracht: sommige dingen sneuvelen, andere dingen kunnen onder een andere noemer politiek worden verdedigd. Daarmee is een rechtstreeks beroep op verheffing overbodig.

Het minst problematisch zijn pogingen om burgerlijke normen af te dwingen, omdat overschrijding hiervan vaak 'schade aan anderen' oplevert. Veel van wat onder de 'tragiek van de onderklasse valt' (denk aan Dalrymple's beschrijvingen), is sowieso vol van schade: kindermishandeling en huiselijk geweld, overlast in buurten (van graffiti, tot hondenhoep en afval dumpen), beledigingen en bedreigingen. Dit zijn niet alleen sociale normen maar ook vaak juridische normen. Met een beroep op de vrijheid van anderen kan hier de vrijheid van de schadeveroorzaker worden ingeperkt.

Er zijn natuurlijk ook minder harde, louter sociale normen, die betwistbaarder zijn, zoals de norm dat mensen ter begroeting handen

Rutger Claassen *De staat en het goede leven*

schudden. Hier ligt ingrijpen moeilijker, maar er is toch nog steeds goede reden voor. Net als bij andere regels ('rechts rijden in het verkeer') gaat het erom dat er een bepaalde regel is om het maatschappelijk verkeer te ordenen. Elke regel zal niet-neutraal zijn, maar het is beter om een regel te hebben dan helemaal geen regel. De vraag is wel hoe vaak de staat echt dwingend zal moeten optreden om dergelijke regels te handhaven. Een duidelijke reden om op te treden is bijvoorbeeld als mensen een beroep op de staat doen als gevolg van het feit dat zij zich niet houden aan elementaire normen op de werkvloer (te laat komen, brutaal zijn).

Problematischer, maar nog steeds goed te legitimeren, zijn pogingen om mensen tot actief burgerschap aan te zetten, om niet een puur egocentrische levenshouding aan te nemen maar iets voor 'de samenleving' te doen. Dit is problematisch omdat mensen die zich geen actief burger tonen de samenleving niet direct schaden. Echter, het kan wel gesteld worden dat als niemand een actief burger zou zijn, de samenleving een probleem heeft. Er is dus een *indirecte* noodzaak dat een voldoende aantal mensen zich een actief burger toont: dat er voldoende mensen vrijwilligerswerk doen, of de lokale politiek bemannen. In die indirecte zin brengt elke inactieve burger schade toe aan de kwaliteit van de gemeenschap.

Vanwege de noodzaak van actief burgerschap zou de staat zijn burgers met zachtere middelen mogen proberen te overreden zich actief op te stellen, en een cultuur van 'service to society' hoog te houden. De lintjes die jaarlijkse worden uitgereikt is een manier waarop de staat dat kan doen, maar ook de betaling voor mantelzorg, waardoor het financieel mogelijk gemaakt wordt dat mensen hun naasten verzorgen.

Deze twee maatschappelijke onderdelen van het verheffingsprogramma (mensen dwingen burgerlijke normen te gehoorzamen en het aanzetten tot burgerschap) zijn dus beide te legitimeren door het schadebeginsel. Mijns inziens zou het leeuwendeel van de sociaal-democratische verheffingsactiviteiten (zij het dus

niet onder die noemer) zich op deze twee terreinen moeten begeven. De twee meer persoonlijke onderdelen van het verheffingsprogramma liggen veel gevoeliger, omdat er daar sprake is van ingrijpen ten behoeve van iemands eigen welzijn. Dat kan alleen wanneer een gebrek aan autonomie geconstateerd wordt.

Het idee dat mensen hun talenten moeten ontplooien is naar mijn mening het lastigste onderdeel van het verheffingsprogramma. Dit ligt dicht aan tegen het idee van 'kansengelijkheid' en moet juist daarom hier goed van onderscheiden blijven. Waar kansengelijkheid gelijkgesteld wordt met 'talenten ontplooien' gebeurt er iets problematisch. Dan verdwijnt immers de keuze voor individuen om *niet* hun talenten te ontplooien. Strikte kansengelijkheid betekent dat individuen kansen krijgen en zelf mogen bepalen of ze die kansen vervolgens ook grijpen. Talenten ontplooien is echter een opdracht tot realisatie van die kansen; het gaat hier om een bepaalde maatschappelijke *uitkomst*, waarin die talenten worden benut, banen aanvaard, inkom-

Als volwassenen zichzelf noch anderen schade toebrengen, moet de staat zeer terughoudend zijn met ingrijpen

sten gegenereerd. Soms wordt die overgang van kansengelijkheid naar ontplooiing van talent gemaakt, soms niet, en soms blijft het onduidelijk. Duidelijk is dat maximale ontplooiing van talenten een notie is die verder gaat dan kansengelijkheid, omdat hierin een specifieke visie op het welzijn van individuen wordt voorondersteld. Rechtstreekse dwang is dan uit den boze.

Daar staat tegenover dat we er niet bij voorbaat van uit kunnen gaan dat mensen autonoom zijn. Autonomie is een opgave die niet gemakkelijk te verwezenlijken is. Staatspogingen om talentontwikkeling af te dwingen zijn dan

ook verreweg het makkelijkst te legitimeren bij die klasse van burgers waarbij we aannemen dat ze niet autonoom zijn: kinderen. Het onderwijs leent zich daarom het beste voor het leeuwendeel van de verheffingspogingen in deze categorie. Bij volwassenen hangt veel van de situatie af. Ergens zal een grens moeten worden getrokken. Alleen in die gevallen waarin mensen zodanig het spoor kwijt zijn (zichzelf verwaarlozen, in de war zijn, schulden hebben et cetera) dat we gerust kunnen veronderstellen dat zij niet voldoende autonoom zijn, is ingrijpen gepast.

Juist omdat de staat als enige dwang mag toepassen, moet deze bescheiden zijn

Bij persoonlijke vorming geldt iets vergelijkbaars: kinderen en jongeren zijn zich nog aan het vormen. De staat kan zich tegenover hen gemakkelijker paternalistisch opstellen, en dingen aanbieden die de gemeenschap 'van waarde' acht. Maar ten aanzien van volwassenen die zichzelf noch anderen schade toebrengen, moet de staat zeer terughoudend zijn. Dat neemt niet weg dat het van waarde is als een deel van de bevolking zichzelf vormt in kunstzinnige activiteiten, filosofische denkwijzen, geloofsuitingen, en wat al niet meer. Dat kan dienen als tegenwicht tegen de enorme nadruk op de ontwikkeling van alleen economisch ontginbaar talent.

Zoals Evelien Tonkens elders in deze *SED* laat zien, is het voor een 'respectmaatschappij' belangrijk dat veel verschillende soorten talenten worden erkend, maar ook dat talent en succes niet het enige is dat maatschappelijk telt. Dat neemt echter niet weg dat het primair aan burgers (en hun organisaties) zelf is hier werk van te maken. Zoals Wout Cornelissen in deze *SED* laat zien, moet wetenschappelijk onderwijs en onderzoek niet instrumenteel voor andere

doelstellingen worden ingezet. Ook voor de kunsten geldt dat zij autonoom moeten zijn. Of de staat deze zaken moet financieren, is een andere, vanuit het in dit artikel gepresenteerde denkkader controversiële, kwestie.⁸

EEN WEINIG VERHEFFEND SCOUWSEL

Ik heb mij in dit artikel geconcentreerd op wat de staat zou mogen en moeten doen, vanuit een commitment aan vrijheid en gelijkheid. De reden om daar terughoudend in te zijn, ligt in het feit dat een expansieve staat die te veel wil corrigeren en ingrijpen, de vrijheid die hij wil bevorderen te niet dreigt te doen. Juist omdat de staat als enige dwang mag toepassen, moet deze bescheiden zijn.

De conclusie is dat een sociaal-democratische staat aan verheffing zou moeten doen, maar dan voornamelijk onder de noemer van burgerschap (wat betreft de categorieën 'burgerlijke normen' en 'burgerschap'), en onder de noemer van opvoeding en onderwijs (wat betreft 'talenten ontplooien' en 'persoonlijke vorming'). Wat op het spel staat, is de kwaliteit van de samenleving enerzijds, en het overdragen van waardevolle zaken aan een nieuwe generatie anderzijds. Die inspanningen zijn goed te verdedigen zonder onnodig paternalistisch of moralistisch te worden. Ook een vrije samenleving heeft er behoefte aan.

Staat en politiek vallen niet samen, en dat schept ruimte voor de politiek in bredere zin om meer te doen dan de staat. Een politieke partij is een privaatrechtelijke vereniging. Zij bedrijft politiek, en dat betekent meer dan alleen het maken van wetten wanneer zij daartoe de gelegenheid krijgt. Op ten minste drie manieren kunnen sociaal-democraten net als andere partijen een visie op het goede leven uitdragen, die zij niet zo gemakkelijk per wet zouden kunnen decreteren. Zij kunnen doen aan 'management by speech'. Zij kunnen gedragingen afkeuren die ze verwerpen, een moraliserend beeld schetsen van een volwaardig leven, een vergezicht tonen waarmee niet iedereen het eens zal zijn. Ten tweede kunnen zij partijwerk doen. Zij kunnen

Rutger Claassen *De staat en het goede leven*

in zwakke wijken bewoners helpen hun leven weer op orde te krijgen, vraagbaak zijn, klachten helpen oplossen et cetera.

En ten slotte, en misschien wel het belangrijkste, kunnen, ja moeten zij het goede voorbeeld geven. Een partij die als norm zuinig gebruik van gemeenschapsgeld propageert,

moet haar leden weten te motiveren daar zelf aan te voldoen. Het gedrag van menig PvdA-er is in dit opzicht weinig verheffend. Lillianne Ploumens erecode voor PvdA-bestuurders verdient alle steun. Voor wie geloofwaardig aan verheffing wil doen, geldt *at the end of the day*: verbeter de wereld, begin bij jezelf.

Noten

- 1 Dat is echter niet louter van historische betekenis. Voor een voorbeeld dat het ideaal nog steeds door sociaal-democraten wordt geambieerd, zie Wouter Bos, 'Het verheffingsideaal is actueler dan ooit', *NRC Handelsblad* 24-6-2009.
- 2 Charles Taylor, *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 211 e.v.
- 3 Deze normaliserende invloed is als geen ander uitgewerkt door Foucault. Zie onder andere Michel Foucault, *Discipline, Toe-*

- zicht En Straf. De Geboorte Van De Gevangenis* (Groningen: Historische Uitgeverij, 2007 [1975]).
- 4 Zie bijvoorbeeld de bijdrage van Will Hutton over 'goed kapitalisme' in de vorige s&d.
 - 5 Voor een uitgebreide bespreking van deze idealen, zie mijn *Het huis van de vrijheid* (Ambo, Amsterdam, te verschijnen september 2011).
 - 6 Een misverstand is dat autonomie niet een sociaal-democratisch maar een liberaal ideaal is. Sommige liberalen hanteren inderdaad een positief vrijheidsideaal (maar anderen een negatief vrijheidsideaal). De

- sociaal-democratie is in die zin 'links-liberaal'. Het verschil met rechts-liberaal die een positief vrijheidsideaal aanhangt, wordt dan door andere zaken bepaald (met name door het idee over gelijkheid).
- 7 Voor het onderscheid tussen schade aan anderen en aan onszelf en het verband met verheffing, zie ook Rutger Claassen, 'Vrijzinnig waar mogelijk, moralistisch waar nodig', in: s&d 2008/7-8.
 - 8 Over deze controverse, zie de bijdragen in s&d 2010/12, waaronder een bijdrage van mijn hand.